

Nők

Lengyel Éva esti tagozaton végezte a jogot, így nem kellett oroszra, speciál kollégiumokra, gyakorlati foglalkozásokra járnia; a Turisztikai Hivatalnál vállalt idegenvezetői állást, hogy több szabadsága legyen. Elfoglaltságokat cserélt szabad időkre és viszont, így próbált egyiktől is, másiktól is megszabadulni. Munkaidőben töltötte első fél óráját Arcznál. Mr. Apor Pált kellett volna a kisbányához kísérni és jegyezni a piros noteszbe a félbehagyott szobor adatait, ehelyett ő teljes harminc percet állt Schneider József prэшházának padlása előtti kis teraszon. Az ajándékba hozott Paul Apor-féle zöldalma-szappancsomagot hagyta földre esni, s hagyta, hogy a szobrász vaskos, piszkos körmű keze marokra fogja őt. Ennélfogva nem is állt, jobbra lebegett, akár egy földről fölvetett almaág. Szépsége miatt megérdemelné az almavirág jelzőt, ha az almavirágok is árasztanák Mr. Apor természetes hatóanyagokkal készült szappanának és parfümjének zöld alma illatát.

Arczhoz több nő járt aaa... szükségesnél, elsősorban és bizonyos rendszerességgel Tóth Tera és Vera, a két surányi tanítókisasszony. Másodsorban és rendszertelenül kékharisnyák portyáztak a környékén. Némelyikük el sem jutott a padláson álló priccshez, Arcz már a ház előtt megitta-fölfalta az adományukat, és kegyetlenül reájuk bízta, hogy belátásuk szerint csatlakozzanak a róla terjengő monda/pletyka körhöz. Nem szépségük, csevegésük, hanem szükségletei szerint válogatott köztük. „A mértéktartás abból áll, hogyha valamiből elegendő van, abbahagyom” — idézte szabadon az erőszakosabbjának a költőt.*

Az egészséges szervezet öntisztulási képességéről tartott előadást a teraszon Évának; „mindenkinnek van, aki nem rontja el. Például, ha az ember egyszer fogat mos, az egy hónapra visszaveti. Hagyjuk, hogy helyettünk működjének a tisztítószeres, vagy bízunk magunkban. Mert az a főkérdés, hogy ki él: ők, vagy mi?” Beszéd közben hol fölemelte, hol leengedte a lányt, nem pihenésképpen, hanem lélegzete és szíve ritmusa szerint. Később szóba jött köztük az eset; azt mondta, hogy fogalma sincs, milyen magasan kell tartani Évát ahhoz, hogy földig érjen a lába.

Váradon, a Király utcában szállt át Éva Mr. Apor bérelt Mercedeszéből a saját Trabantjába.

„Van egy kis szabad ideje?” — Fölzabadító kérdés volt, pedig ritka külföldi hagyta ki. Éva megszimogatta Mr. Apor kezét a volánon.

„Nincs!” Hébe-hóba elfogadott vacsorameghívásokat vendégektől, Mr. Aporhoz hasonló ápolt, nem tolakodó uraktól *általában*. Bizonytalán igent mond, ha ezen a délutánon Arcz vaslétráján eszébe nem jut, hogy az embernek egyáltalán nincsen szabad ideje. A gondolatból Mr. Apor pontosan megfogalmazott kérdésétől lett bizonyosság. Hálából talán meg is csókolta volna a szobrászat és a garantáltan természetes anyagokból készült ételmi- és illatszerek idegenbe szakadt szakértőjét, ha nem tart félreértéstől.

Ha csak tehetette, ezután állandóan a Schneider-prэшház környékén tartózkodott. Kilépett a Turisztikai Hivataltól, és a varsányi „Szebb jövő” tévesznél helyezkedett el jogi előadóként, így napjában kétszer elautózhatott a Ság-hegy alatt. Általában délután ment föl, de eleinte ő is kintrekedt a házból; hol a Tóth ikrek: Tera és Vera, hol egy sikeres kékharisnya előzte meg. Ilyenkor elsétált a művésztelep fölötti irtástelekre, nézegette a gyíkokat, a szudáni fű

* Baksa Soós János: Férfiversek szabad akaratból című könyvéből.

éles levelei között surrogó siklókat. Tanult néha a vizsgáira, de inkább arra jött rá a hosszú, magányos órák alatt, hogy ő türelmes, képes leküzdeni a hüllőktől való rettegését. (Arcz hatalmas tapírválla halálíg lúdbőrözött, ha mondjuk egy másfél méteres sikló bekapott egy kedves zöldgyíkot.) Idegenvezető korában Éva is sikoltott volna, és segítséget kért volna egy talpig férfitől, például régi kérésztől, Vidra Béla docenstől, ha történetesen az ő, kissé kopasz kás fejét tartja az ölében, s nem azt, ami e fejből kijött: „így fonódik össze e történelemszemléletben a valóság folyamatainak tudományos (precíz, objektív sokoldalúságukban, ellentmondásosságukban való) tükrözése az objektív folyamatok előreívó oldalához való csatlakozással, az értékeléssel, vagy más szóval a pártossággal...”

Vidra Béla egyetemi jegyzete egy-egy ilyen mondat után kihullott a kezéből, talán a hangyákra, melyek gyakran kerestek rövidebb csapást az ő szandálján. A mondat? gondolat? nem hullott ki az elméjéből, be sem jutott. A vizsgát azért letette. Vidra Béla szerette, sőt dialektikusan eltúrte, hogy Éva szeretőt tartson mellette.

Megértően üldögélt a vécedeszkan, míg a lány Arcz ágyékkötőit hipózta a fürdőkádban. Éva anyja lefeküdt a nappaliban, hogy ő most rögtön meghal, mert ilyen haszontalan gyerekekért nem érdemes élni, akik koszos remetekbe habarodnak menyasszony létükre. Vidra Béla megértő dialektikájára hamarosan három nő esett. Őcsi jövőendő sógornője kiröhögte a mamát, mire mama fölpofozta, Őcsi visított, mama kergette, haját cibálta, Éva az ágyékkötőket döfködté a fakanállal, fröcsögött a hipó: „mit ülsz itt? mit ülsz itt?” A filozófusnak nem sikerült a valóság folyamatainak tudományos (precíz, objektív sokoldalúságukban, ellentmondásosságukban való) tükrözése, különösen nem az objektív folyamatok előreívó oldalához való csatlakozás, még kevésbé az értékelés, más szóval a pártosság. Vagy mégis, midőn kivonulva a csetepatéből, a saját pártjára állt? Ki tudja? Mindenesetre egy vonást megőrzött a hivatásos forradalmár jelleméből, a szolgálat és a méltóságtudat egységét. Állva tette ezt, a fürdő és a nappali közti rövidke közlekedőfolyosó falához húzódva. Szívesebben lett volna pártos, kivált a mama oldalán, elvégre a mama az ő pártját fogta, így viszont kihívta volna a lányok haragját, és a szenvedélyes természetű nővérek kipenderíthették volna a szolgálatból, megfoszthatták volna méltóságtudatától, nem beszélve arról, hogy Évát akarta elvenni, nem a mamát.

Vidra Béla dialektikus türelme hamis tudatának eredménye volt. Éva nem volt a „koszos remete” szeretője. Kapcsolatuk abból állt, hogy a lány vitt a prészázba cigarettát, bort, ennivalót, mosott, a szobrász elfogadta, néha megköszönte. „Úgy lesz, pontosan úgy lesz”, bólogatott, ha Éva arra kérte, hogy apránként, naponta pár pohár borral, néhány cigarettával csökkentse az adagját. „Csak azt nem értem, hogy mért legyen úgy?” Éva magyarázta, Arcz hallgatta. Nagy, hosszantartó esők idején néha több napig nem járt nála senki, ilyenkor kibírta bor, cigarettá nélkül, étlen is, beérte néhány fej hagymával, pirított őzlábgombával, csigával.* Katona korában többet nélkülözött Nyíregyházán. Három laktanya vetélkedett érte, hogy az ő dekoratőrjük legyen november hetedikére. Háromhónapos katonai szolgálatát azzal töltötte, hogy megkísérelte összeállítani az úgynevezett teljes menetfelszerelését, majd hurcolta ide-oda a városban — októberben végig zuhogó esőben — aszerint, hogy éppen melyik őrnagy vagy alezredes győzött a tusában. Ebéd helyett menetet, vacsora helyett magyarázkodott vagy a fogdában ült, mert minden ügyeletes kapuőr oda irányította holmijának föltűnő hiányai** miatt. A november hetedikéi mű végül sosem készült el.

A lányok nem harcoltak érte. A Tóth ikrek testvéri szeretetben megosztottak rajta, az alkalmi nők jelzőjük szerint jöttek és mentek. Éva mosott-vásá-

* Éva feleség korában se kóstolta meg Arcz híres csigapörköltjét. Dr. Kellermayer Miklós professzor tájékoztatása szerint fölséges.

** Sapka, csajka, gombok, pokróc, váll-lap, ásó, öv, gallér, oldalfegyver.

rolt-főzött, maga se tudta miért. Örült, hogy nem kell Vidra Béla társaságával szellemi életet élnie, tükrözve (külföldi rádiók hírei és bizalmas belső kiadványok ismeretében) a közel-keleti helyzetet, X. új regényét, a Lukács-tanítványok és -unokák megmozdulásait, a lengyel egyház erejét, az amerikai és szovjet belpolitikai helyzetet, az inflációt, a társadalmi viszonyokat és törvényszerűségeket. Egyszer homorú tükörnek lenni, másszor domborúnak, vagy vakotásnak, áttetszőnek, sejtelmesnek és bennfentesnek. „Mert a lét szüntelen változik, s változásaival dialektikusan alakítja tudatunkat.” — Csitította fölháborodását Béla hazafelé menet a Trabantban.

„Honnan tudjátok, hogy merre változik?”

„Erre való a tudomány, édes.”

„A ti törvényszerűségeitek ezért csak amolyan szerűségek.”

„Engem a gondolkodásom érdekel” — mondta Arcz Vidra Bélának.

„Éhen fog halni!” — védte a lét elsődlegességét a filozófus.

Öcsi vihogott és tapétaragasztót kent Arcz pocakjára. Komolyra fordult az ügy. Éva a spórolt pénzén megvette az irtástelket. Mr. Apor egy megbízott útján szobrot* vásárolt, ebből befizették a TÜZÉP-nél egy Erdért faház első részletét. Vidra Béla kibuszozott a Ság-hegyre, hogy Évát visszakérje, s azon kapta magát, hogy csónaklakkal keni a bejárati ajtót.

Arcz fölmászott a tetőre palát szögelni. Éva lent üvegezett. Próbálta lebeszélni Bélát a látogatásról: „nem érted te ezt”.

„Te érted?”

„Én se értem, de János hagyja, hogy ne értem.” Gittes kezét beletörölte a kötényébe.

Lassan, szívósan kibőjtölte a Tóth ikreket. A kékharisnyákat nem kellett, de nem is lehetett, ők még sok-sok évig jártak a Ság-hegyre. Egy lehetséges élmény nélkül ballagtak le a prэшáztól, s utóbb az irtástelekről, viszont vere-séget többé nem szenvedtek; a priccs nem jött szóba, s Arcz ezután is szívesen megetté-megitta, amit hoztak. Erkölcsi önbecsülésük határozottan emelkedett, bár ezt sosem könyvelték Éva javára.

Tett-vett a prэшáz padlásszobájában, Arcz hagyta. Néha kérdezősködött, különösen a Vidra-féle értelmiségi társaságban hallottakkal kapcsolatban. A szobrász általában hümmögött, és ha elmondta a véleményét, hozzáfűzte: „a te korodban, tíz éve, másként láttam”. Jobbára ennyit szolt: „gondolkozz rajta”.

Éva megkedvelte a csendet. Az egyetemen, idegenvezető korában, a társaságban túlságosan sokszor kellett gondolatokat képeznie a szájában, hogy befogadják. Vidra Béla katedrához szokott emberként beszélni szeretett, és ha valamit nem mondott el elég sokszor, hiányérzete támadt. „Mit akar Évától? Mit akar tőle?”

Arcz hasalt a tetőn. Lenézett az ereszfölül. Szájában tartotta a pala fölerősítéséhez szükséges szögeket. Olyan szót keresett, amit anélkül is kimondhat, hogy kipotyognának a szájából. „Szeretem.”

„Ennyit én is tudok mondani! Pontosan ugyanennyit tudok mondani!” Az ecset ragadt, cibálni kellett, a kiszakadt szőrök reményvesztetten lengedeztek az ajtódeszkán.

„Hígitani kell” — vihogott Öcsi.

„Mit?”

„A fenenagy érzést.”

„Ne bánts, Öcsi” — szolt Éva az ablaktól.

„Csak bántson, gúnyoljon, ha jól esik neki! Megérdemlem!” Borongott Vidra Béla. Pocsék formában volt, Arcz néhány pontos keresztkérdéssel kipiszkálhatta volna belőle, hogy nem ismeri Évát, érzélgőssége forradalmár világnézetével, tudományos működésével ellentétes oldalra sodorta. Nem akarta

* Madár, vörös márvány, 30×76×87 cm, Fondation Apor, Statesville, Nord Carolina, USA.

bántani, nem is érdekelte a filozófus, sokkal inkább az a szó, ami kiszaladt a foga közül: nővel kapcsolatban életében először.

Abbahagyta a szögelést. Végigfeküdt a létrán, a kalapácsot fölakasztotta egy lécre, a szögeket pedig beköpte a padlásra. Lényegében ebből a szögéből szemlélte a surány-varsányi dombság szőlős lankáit haláláig. Amíg lent, a vilában élt, és a kőbányába járt dolgozni, sokat figyelte a tájat; gyönyörű kilátás nyílt onnan is, különösen a bánya déli karéjának pereméről, ahol a Spirált faragta. A kilátás innen se volt gyönyörűbb, csak *másabb*, és a különbség nem magyarázható azzal, hogy a lentebbről megszokott kiterjedések innen nézve széjjellebb húzódkodtak.

Végiggondolta néhányszor az eresztől lesziszegett szót.

A közös idő meghitt múlása apránként hozzászoktatta Évához, a tiszta ágyékkötökhöz, a meleg vacsorákhoz (általában csak egyszer evett napjában), sőt a múlt ős egyik langyos szombatján megfürdött a kedvéért: kiállt a padlásajtó előtti pihenőre, és lezuhanyozott a szakadó záporban. Utána fadaragó dikicse segítségével levetette a zokniját: a l'Oeil című művészeti szaklap róla szóló két oldalát púpos halomban lepte el a lábáról lehántott szaruforgács. Éva lelkesedését elhárította: „a halak az egész életüket vízben töltik, mégis bűdösek”, félhivatalosan azonban elismerte, hogy a tisztaság nem föltétlenül árt a léleknek. Megkívánta a lányt. Eddig *egy nőt* szokott kívánni, így vette el annak idején Vass Margitot a váradi Népszó nyomdájából. Ő mondott először igent a megkérdezettek közül, aztán szaladgálhatott szegényke válopört intézni, amikor a férje kiköltözött a kőbányába, és róla egész egyszerűen elfeledkezett. Az ajánlkozokat általában elfogadta; ha Tera jött, akkor Terát, ha Vera, akkor Verát, ha más, akkor mást, ha az illető az *egy nő* kritériumnak megfelelt. Éva azonban Éva volt, nem *egy nő*, aki például fürdőlepedőt ajándékozott neki. Ő kislányosan gyöngéd, szerető simogatással a hátára terítette, minekellennevehaanélkülispompás levest főzött neki a hegy szőlőskertjeiben és erdeiben föllelhető zöltségek és gombák hibátlan arányú vegyítésével, finom mozdulattal kisuhintotta a záporba a zokni forgácsait, összehajtotta a l'Oeilt, „még ne dobjuk ki”, hitt benne, pedig egy év alatt sosem látta dolgozni — tőle nem félt.

A Tóth ikrektől félt. A halványszőke Verában tespedő himalájányi unalomtól, rinocéroszi érzéketlenségtől. Szegény lány próbált rajta jószándékúan mozdítani; időnként kísérletezett különböző felekezetek szerinti vallási fanatizmussal, vagy vad ateizmussal, más alkalommal osztálya szeme láttára kiprovokált egy pofont egy túlkoros cigánylánytól, járványok idején lelkesen látogatta-simogatta a skarlátos, mumszos gyerekeket; begombolt nyakú, prüd korszakában kipróbálta, hogy a tehertaxis elfogadja-e fizetségként az ő testét. A düledt szemű, jó ötvenes özvegyember négy éve lemondott a nőkről (például hagyta kipotyogni a fogait), a meglepetéstől azt hitte, hogy visszafordult az idő; végkimerülésig rohamozott, éjfél tájt rosszul lett, szőrvágást kapott, Vera undorodva behozott neki egy doboz ultraseptyl port. Sírva fakadt, elmesélte az életét. Pocsék élet jutott szegénynek: az apja üldözötteként bújtatott, ezért a földosztáskor annyi földet kapott, hogy utóbb kulákká nyilvánították, és három gyereket dobta ki különböző iskolákból; a felesége ivott és öngyilkos lett; a gyerekei az anyjuk sorsa miatt nem álltak szóba vele... Vera ásitott, könnyek gyűltek a szemébe. Egy pillanatig reménykedett, hogy nem az ásitástól, s ha nem is a sofőrért, de a saját pocsék életét sajnálja, de aztán ismét ásitott, elálmosította a taxaméter ketyegése, mely behallatszott az udvarról a nyitott ablakon.

Tera érzékenysége viszont odáig fejlődött, hogy hovatovább minden közlést személyéhez szólónak fogott föl; rég halott költők epekedő sorait, latin-amerikai puccsokat és afrikai ultimátumokat, a falumúzeum összeállításához válogatott levelek kiszólásait: „drágám!” „te hűtlen cafat!” A legutóbbi szerint bőgött vagy ragyogott, mert alaposan megvizsgálta magát, és drágának találta, hűtlen-

nek, cafatnak, igaztalanul üldözötteknek, Lillánál, Ginánál, Lédánál szerelemre méltóbbnak, gyávának, aki bár fölfogja az üzeneteket, mégis tétlenül hagyja a szíveket és a népeket a vesztükbe rohanni.

„Nem lehet másként közeledni az irodalomhoz” — magyarázta pedagógiájának alapelvét az igazgatójának —, „különben a legnagyobb költő szava is szürke lecke lesz, az emberek sose fogják megérteni egymást, verekedések törnek ki még a családokban is, sose fogyunk ki a háborúból, és a végén kipusztítjuk az életet a földön. Ha olyan nemzedéket tudnánk fölnevelni, amelyiknek minden egyes tagja személyes felelősséget érezne az egész világ sorsa iránt, akkor a jóakarat, a szeretet és a béke uralkodna.”

Az igazgató nem terjesztette föl kiváló pedagógusnak, hanem idegorvoshoz küldte. A szakember rögtön kielemezte, injekciókúrára fogta, majd leszázalékolta, mert Tera a kezelés második hónapjában kezdte valóban bolondnak érezni magát, világjobbító aggodalma személyes rettegéssé vált, s végül a vegyesboltig se merészkedett el két Tardyl nélkül.

Arcz félt az életüktől. Az övét kívánták, amit már föltett valami másra. Lelkiismeret-furdalást érzett: nem kevesebb-e a „világmegváltás” egyetlen ember iránti konkrét szeretetnél? De Tera és Vera nem szerette; segítséget kért tőle. Éva úgy szerette, ahogy egy élő fát szeret az ember: nem akarta kivágni, hazavinni, kályhába tenni és fűtőzni a melegénél.

Fürdés és zoknilehúzás után próbált védekezni Éva ellen. Fölhergelte magát száműzetésének régi receptje szerint: hogy azért megy a sora ilyen pocsékul, mert se szerszáma, se köve, kitiltották a bányából, megkezdett szobrai sem engedik befejezni, nehogy konkurenciát jelentsen a tanult szobrászoknak, a faragott tuskóknak...

Éva vacsora közben szótlannal hallgatta, bort is töltött neki, aztán a priccshez vezette. Melléje bújt, először. „Örülj neki!”

„Minek?”

„Annak, hogy elkergettek a művésztelepről meg a bányából. Én örülök. Nem magam miatt, hanem mert a létező legnagyobb jót tették veled. Te azoktól már mindent megtanultál, amit megtanulhattál tőlük. Megismerted őket. Ha visszahívnának, és mennél, ugyanolyan szobrász lennél, mint mondjuk Kündich, talán egy vonással jobb, de ugyanaz a súlycsoport.”

Arcz fölkönyökölt. Valamikor úgy gondolta, hogy a boldogság az az egyetlen pillanat, amikor az ember kilép az anyja méhéből, és meglátja az elébe táruló világot, ám ezt a pillanatot csecsemőként éli át, emléke elhalványul, és többé nem képes úgy csodálni a világot. A kőbányában töltött öt esztendő alatt egyenes vonalban haladt előre, remekművekig jutott, a Schneider esztendők alatt idáig reájuk tekintett — *visszafelé*, nem jutott eszébe, hogy a prэшáz új korszakra-világra nyíló kapu lehetne. Önkéntelenül simogatta Évát, mégis mondott valamit, butaságokat védekezésül, mivel csökönyös ember volt, és önmagától szeretett tanulni.

„Ha tovább átkozódsz” — állította meg Éva —, „akkor ezután se lesz köved se, szerszámod se, talán én is elmegyek, ha eláll az eső. Ha hiszel, akkor rájössz, milyen szobrokat kell ezután faragni, és kerül majd hozzájukvaló is”.

Utólagos számításuk szerint Éva azon az éjszakán esett teherbe. Arcz nőügyeiben ilyesmi eddig nem fordult elő. Sosem védekezett, a lányoktól sem kérdezte, hogy vigyáznak-e magukra valamiképpen. Gyereket nem akart, a gyerek szülőt kíván, teljes embert. Mindenesetre úgy vélte, hogyha megesisik az, amit sokan bajnak tartanak, valami biztos lesz, legföljebb ketten remetéskednek a hegyben. Vera egyszer megkérdezte: „mit tennél, ha *úgy* maradnék?” „Piszok dolog, ha lustaságból ől az ember, különösen, ha gyereket.” Verát mindkét lehetőség érdekelte; egyik is, másik is esemény, nem nélkülözi a drámát, szóbeszéddel jár, ami tán fölkarvarja az embert. Szívesen teherbe esett

volna, ha a két lehetőség — akár a többi — képes lett volna tartósan lekötni az érdeklődését, szóval ha utána jár, például rendszeresebben látogat a prés-házba. Tera általában félt a dologtól: „micsoda világ várna a gyerekre!”

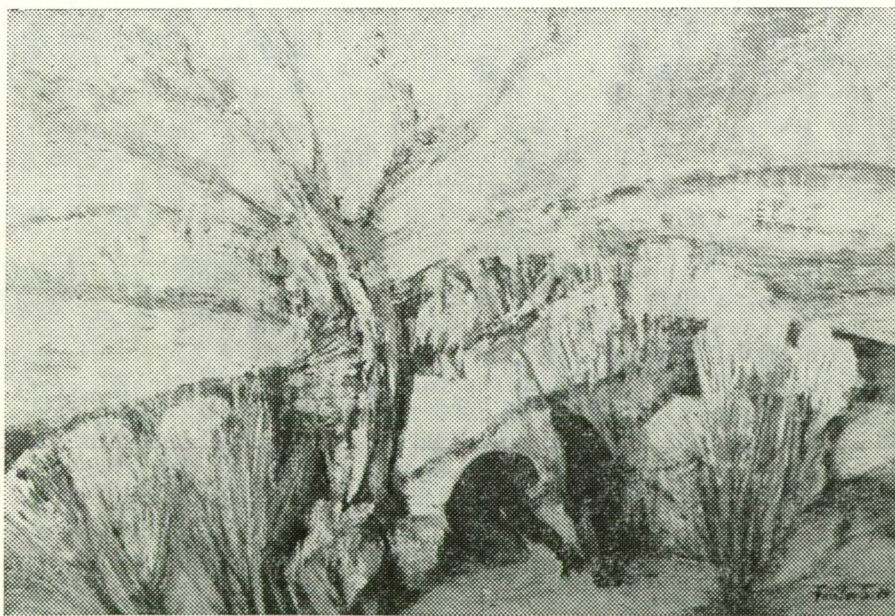
Arcz lenézett a tetőről a kőbánya és a művésztelep között húzódó keskeny útra. Kündich szobrász ballagott rajta — lesunyt fejjel. Szívesen fölnézett volna, ha annak idején nem ír annyi följelentést Arcz ellen. Szenvedett a görnyedt tartásban, talán sejtette, hogy többé nem egyenesedhet ki, az idők végezetéig úgy kell tennie, mintha a telek és a faház, meg a jövődő szobrok nem léteznének száz méternyire tőle, csak a saruja, meg a belőle leffegő por.

Arcz röhögött, öklével verte a tetőgerendát. Letegezte a filozófust. „Én még őt is szeretem, nemcsak Évát meg téged!”

Kündich tudta, hogy a hatalmas nevetés neki szól, azt is, hogy miért. Még mélyebbre horgasztotta a fejét, nyakát kicsavarta, hogy a tarkója nézett az építkezés felé, és futni kezdett.

„Ki az?” — kérdezte Béla.

„A barátom. Neki köszönhetem ezt a helyet, Évát, meg azt, ami itt tíz éven belül állni fog!”

FONTOS SÁNDOR: A MEGFAGYOTT MADÁR